

ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΟΥΜΑΝΙΣΜΟΣ

Η νεοκλασική θεωρία είναι ουσιοκρατική, με κεντρική ουσία τον άνθρωπο (human). Για τούτο και ορίζεται σαν ουμανιστική θεωρία (humanistic). Σύμφωνα με αυτήν, όλα τα οικονομικά φαινόμενα ανάγονται (ξεκινάνε από) την ανθρώπινη φύση. Πιο συγκεκριμένα, η έμφυτη ανθρώπινη τάση για μεγιστοποίηση της χρησιμότητας (utility), τα προικίσματα που διαθέτει ο άνθρωπος σε παραγωγικούς πόρους και το τρέχον επίπεδο της τεχνολογίας (που πάλι έχει πετύχει ο άνθρωπος), καθορίζουν (determine) όλα τα οικονομικά φαινόμενα, όπως για παράδειγμα το εισόδημα, τις τιμές, το επίπεδο απασχόλησης κλπ. Μπορούμε τώρα να κατανοήσουμε, πόσο επαναστατική φάνηκε αυτή η προσέγγιση την εποχή της γέννησης του καπιταλισμού (17^{ος} αιώνας), όταν μέχρι τότε η κεντρική ουσία (που αμφισβητήθηκε) ήταν ο Θεός (και ο εκπρόσωπος αυτού, ο βασιλιάς).

ΚΕΥΝΣΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΟΜΙΣΜΟΣ

Ο Κευνσιανισμός είναι ουσιοκρατική θεωρία, με κεντρική ουσία την δομή (structure) του περιβάλλοντος συστήματος. Η δομή αυτή απαρτίζεται από τους θεμελιώδεις θεσμούς (key institutions), οι οποίοι διαμορφώνουν την ψυχολογία του κόσμου και κατ' επέκταση την τάση για αποταμίευση (ή ισοδύναμα για κατανάλωση). Η αποταμίευση προορίζεται για επενδύσεις, από επενδυτές που επηρεάζονται εν μέρει από τη δομή. Εδώ υπάρχει κατά τον Keynes μια εξαίρεση στον δομισμό με ουμανιστικά χαρακτηριστικά: Η «αψυχολόγητη» συμπεριφορά του επενδυτή, λόγω της ενσωματωμένης στο σύστημα ανασφάλειας, όσον αφορά το μέλλον των επενδύσεων. Ο Keynes ονόμασε χαρακτηριστικά αυτή τη συμπεριφορά «animal spirits». Με άλλα λόγια, ο Κευνσιανισμός είναι μια δομιστική θεωρία (structuralist), με εξαίρεση τη συμπεριφορά των επενδυτών, που βασίζεται σε ουμανιστική ουσία. Παρόλη τη διαφορετικότητα της ουσίας (στους επενδυτές), ο Κευνσιανισμός εξακολουθεί να είναι στο σύνολό του μια ουσιοκρατική (ντετερμινιστική) θεωρία.

ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

Παραπάνω είδαμε φιλοσοφικές προσεγγίσεις, που βασίζονται στη μονόδρομη διαδρομή αιτίας – αποτελέσματος: Την φιλοσοφία της ουσιοκρατίας. Υπάρχει εναλλακτική προσέγγιση;

Η απάντηση έχει δοθεί από τους αρχαίους Έλληνες (π.χ. Ηράκλειτος) και αργότερα από το Χέγκελ (18^ο – 19^ο αιώνα): Η διαλεκτική. Σύμφωνα με αυτήν, δεν υπάρχει μοναδική αιτία του κάθε γεγονότος. Όλα τα γεγονότα (facts) και όλες οι διεργασίες (procedures) είναι συγχρόνως αιτία και αποτέλεσμα του ενός έναντι του άλλου. Μέσα από μια σύνθετη

διαδικασία (process) τα πάντα αλληλοεπηρεάζονται, σε ένα σύμπλεγμα δυναμικών και αμφίπλευρων διαδρομών αιτίας - αιτιατού (δηλαδή το κάθε περιστατικό είναι ταυτόχρονα αιτία και αποτέλεσμα όλων των υπολοίπων).

Είναι φανερό, ότι η διαλεκτική αρνείται την ύπαρξη της μιας και μοναδικής «ουσίας». Οι θεωρίες που βασίζονται στη διαλεκτική δεν ξεκινάνε από την «ουσία». Απλά επιλέγουν ένα «σημείο εισόδου» για να ξεκινήσουν από εκεί να αναλύουν τις αλληλεπιδράσεις των ποικίλων διεργασιών. Ποτέ δεν καταλήγουν σε ένα και μοναδικό αποτέλεσμα, προσφέρουν όμως στον μελετητή ένα δυναμικό τρόπο σκέψης, πως διαμορφώνονται οι τάσεις κάτω από την αλληλοεπιδράση των (αμέτρητων) διεργασιών (οικονομικών, πολιτικών και πολιτισμικών).

Όπως θα δούμε στα επόμενα, η μαρξιστική προσέγγιση της οικονομίας μπορεί να γίνει *είτε* από την ουσιοκρατική (ντετερμινιστική) πλευρά («ορθόδοξος» μαρξισμός) *ή* από την διαλεκτική (διαλεκτικός μαρξισμός). Μια σύγχρονη ορολογία, ταυτόσημη με την διαλεκτική, είναι ο «υπερπροσδιορισμός» (overdeterminism).

ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ

Ο Μαρξ (1818 – 1883) εντυπωσιάστηκε από τη φτώχεια και τη δυστυχία των μαζών, όπως έχουν αποτυπωθεί στα έργα του Charles Dickens. Στα βιομηχανικά ανεπτυγμένα αστικά κέντρα πλήθος εργατών εργάζονταν εξοντωτικά ωράρια, ενώ οι συνθήκες διαβίωσής τους ήταν καθόλου αξιοζήλευτες. Οπαδός καταρχήν των κηρυγμάτων της Γαλλικής επανάστασης (Ελευθερία – Ισότητα – Αδελφoσύνη), διαπίστωσε ότι μάλλον η εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής κάθε άλλο παρά εξασφάλιζε αυτές τις ανθρώπινες αξίες. Έχοντας ολοκληρώσει τη διδακτορική του διατριβή στη φιλοσοφία (1841) στη Γερμανία, με θέμα *«Η διαφορά μεταξύ των προσεγγίσεων του Δημόκριτου και του Επίκουρου για την φιλοσοφία της Φύσης»* (αλήθεια, πόσο περήφανοι πρέπει να είμαστε, αλλά και πόσο βάρος πρέπει να σηκώσουμε) και έχοντας αναμιχθεί έντονα σε πολιτικές δραστηριότητες στη νεότητά του, καταλήγει σχεδόν αποδιωγμένος από οπουδήποτε αλλού στο «φιλελεύθερο» Λονδίνο, όπου αποφασίζει να αφοσιωθεί στη μελέτη της Πολιτικής Οικονομίας. Μελέτησε σε βάθος τους πατέρες της Πολιτικής Οικονομίας Adam Smith και David Riccardo και αποκρυστάλλωσε τη δική του συμβολή στο πιο χαρακτηριστικό του έργο, «ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ», όπου πραγματοποιεί μια τεκμηριωμένη κριτική στον Καπιταλισμό. Κάνοντας χρήση της διαλεκτικής μεθόδου, κριτικάρει τον καπιταλισμό σε δυο κύρια σημεία: (α) το στοιχείο της ανθρώπινης εκμετάλλευσης, που υπάρχει ενδογενώς σε αυτό το σύστημα και (β) την αστάθειά του, που τον οδηγεί συνέχεια σε κρίσεις. Η μεγάλη

συμβολή του Μαρξ υπήρξε στην ανάπτυξη της εργασιακής θεωρίας της αξίας (labor theory of value). Η θεωρία αυτή δεν ήταν κάτι καινούργιο. Είχε ήδη αναπτυχθεί από τους Smith και Riccardo. Η μεγάλη όμως συμβολή του Μαρξ ήταν ο διαχωρισμός της υπεραξίας η οποία, όπως θα δούμε, θεμελιώνει και την ένταξη του καπιταλισμού στα συστήματα εκμετάλλευσης. Δεν φιλοδοξώ στο παρόν, να προχωρήσω σε λεπτομερή μαρξιστική ανάλυση. Απλά, θα σταθώ σε μερικά βασικά σημεία, για να βοηθήσω τον αναγνώστη να μπει στη μαρξιστική λογική.

ΑΞΙΑ

Σύμφωνα με τον Μαρξ, κάθε εμπόρευμα διαθέτει μια **αξία χρήσης** (use value) και μια **ανταλλακτική αξία** (exchange value). Η αξία χρήσης δεν είναι τίποτε άλλο, παρά η ικανοποίηση του χρήστη από το εν λόγω (υλικό ή άυλο) αντικείμενο. Για παράδειγμα, ένα κούρεμα έχει την αξία χρήσης, ότι με απαλλάσσει από τα (ενοχλητικά) μακριά μαλλιά. Η ανταλλακτική αξία τώρα είναι διαφορετικό πράγμα. Είναι μια προσάρτηση ενός χαρακτηριστικού στο εμπόρευμα, που ποσοτικοποιείται με έναν αντικειμενικό τρόπο. Η ποσοτικοποίηση αυτή αποτελεί τη βάση για δίκαιες ανταλλαγές μεταξύ των ανθρώπων. Οι Smith, Riccardo και Μαρξ κατέληξαν, ότι εκείνο το χαρακτηριστικό που υπάρχει σε όλα τα εμπορεύματα και μπορεί να μετρηθεί με αντικειμενικό τρόπο είναι η ποσότητα της εργασίας, που απαιτείται για την παραγωγή του συγκεκριμένου εμπορεύματος. Ποια εργασία όμως; Ενός ξύπνιου / εργατικού; Ενός χαζού / τεμπέλη; Με τη χρήση εργαλείων / μηχανών ή χωρίς αυτά; Είναι προφανές, ότι σε κάθε ως άνω περίπτωση απαιτείται διαφορετικός εργασιακός χρόνος για την ολοκλήρωση της παραγωγής ενός αντικειμένου / υπηρεσίας με αξία χρήσης (η τελευταία είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να έχει νόημα η παραγωγή). Πως μπορούμε να ορίσουμε μια αντικειμενική ανταλλακτική αξία (δηλαδή αντικειμενικό εργασιακό χρόνο); Ο Μαρξ ξεπέρασε αυτό το εμπόδιο με την εισαγωγή της έννοιας «κοινωνικά απαιτούμενος αφηρημένος χρόνος εργασίας». Ο χρόνος αυτός είναι ο χρόνος που απαιτείται για την εκτέλεση της παραγωγής ενός εμπορεύματος από ένα μέσο άνθρωπο, κάτω από τις τρέχουσες κοινωνικές συνθήκες και με τη χρήση της καθιερωμένης τεχνολογίας. Ας δούμε ένα παράδειγμα:

A/A	ΕΠΙΔΕΞΙΟΤΗΤΑ ΕΡΓΑΤΗ (1)	ΑΠΑΙΤΟΥΜ. ΧΡΟΝΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ (ΩΡΕΣ) (2)	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΑΞΙΑ (ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΙΚΗ) (3)	ΟΦΕΛΟΣ (4)
1	ΑΡΓΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ	8	6	-2
2	ΚΑΝΟΝΙΚΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ (NORMA)	6	6	0
3	ΓΡΗΓΟΡΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ	5	6	+1

Τι μας λέει ο παραπάνω πίνακας; Το υπό συζήτηση αντικείμενο απαιτεί *κοινωνικά απαιτούμενο αφηρημένο χρόνο εργασίας* για τη παραγωγή του 6 (ανθρωπο)ώρες (νόρμα). Άρα, σε μια απόλυτα ανταγωνιστική αγορά η ανταλλακτική του αξία είναι 6 (στήλη (3)). Αυτός που καταφέρνει να το φτιάξει μόνο σε 5 ώρες, θα έχει εργατικό κόστος 5, ενώ θα εισπράξει (στην απόλυτα ανταγωνιστική αγορά) 6. Άρα έχει όφελος +1 (επί πλέον από κάποιο άλλο πιθανό κέρδος, όπως θα δούμε στα επόμενα). Αυτός που θέλει 8 ώρες, έχει πληρώσει εργατικό κόστος για 8, αλλά θα εισπράξει μόνο 6 (αφού η αμιγώς ανταγωνιστική αγορά έχει διαμορφωμένη τιμή που αντιστοιχεί στον κοινωνικά απαιτούμενο αφηρημένο χρόνο εργασίας). Άρα έχει απομειώσει το όφελός του κατά 2.

Καταλήγουμε λοιπόν ότι κάθε εμπόρευμα, εφόσον διαθέτει αξία χρήσης (είναι χρήσιμο), σε μια απόλυτα ανταγωνιστική αγορά έχει μια και μοναδική ανταλλακτική αξία: Τον ενσωματωμένο σε αυτό χρόνο εργασίας (ανθρωποώρες), που είναι κοινωνικά απαιτούμενος για την παραγωγή του (6 ανθρωποώρες στο ως άνω παράδειγμα).